

НАЦИОНАЛНИЯТ ПРИРОДОНАУЧЕН МУЗЕЙ ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ – 14 ГОДИНИ НА ПОВТОРНО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ ПОД РЪКОВОДСТВОТО НА АКАД. ПРОФ. Д-Р ИВАН КОСТОВ (1974 – 1988 Г.)

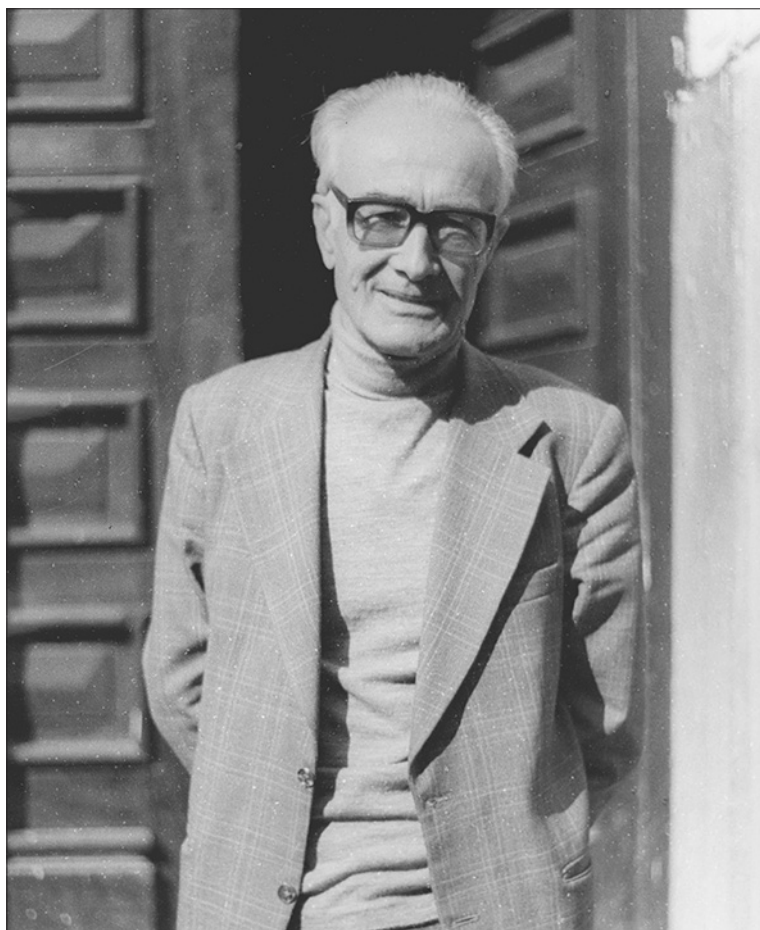
Златозар Боев

Национален природонаучен музей – БАН

Резюме. С възстановяването на юридическата му самостоятелност през 1974 г. настъпва нов етап в развитието на Националния природонаучен музей. От 1974 до 1988 г. той се ръководи от бележития минералог академик Иван Костов. В музея се връщат част от изнесените в 1947 г. геологични, палеонтологични, ботанически и почвени колекции и се възстановява неговият многоотраслов природонаучен (а не само зоологичен) характер. От секция „Музей“ в бившия Зоологически институт той се превръща в Национален природонаучен музей, който изцяло изпълва със съдържание своето наименование. Представени са обогатяването на колекциите, изграждането на новите отдели и експозиции, разрастването на щата, първите експедиции в страната и чужбина за събиране на природни образци и разширяването на международните му контакти. Показана е активната му и разностранна дейност за природонаучната просвета на населението и значението на музея като културна институция до предпоследната година (1989) от тоталитарното управление на България.

Ключови думи: музеология; история на природознанието; природонаучни колекции; естествознание; музейни сбирки и експозиции; природни науки

След решението на Министерския съвет (№ 45-11 от 14.08.1974 г.) за възстановяването на музея за негов директор е избран акад. проф. Иван Костов (1913 – 2004). Тази нова своя ръководна длъжност той съвместява с ръководството и на секция „Минералогия“ в Геологическия институт на БАН, което продължава до 1977 г. Проф. Костов е директор на Националния природонаучен музей (НПМ) в продължение на 14 години (от 14.08.1974 г. до 31.12.1988 г.), първите 8 от които – по съвместителство на обществени начала. От 1977 до 1982 г. е и директор на Геологическия институт.

Фигура 1. Акад. Иван Костов – директор на Музея от 1974 до 1988 г. 1982 г.
Сн.: Виктор Хазан

Акад. Ив. Костов (фиг. 1) е роден в Пловдив на 24.12.1913 г. Гимназия завършва в родния си град, а висше образование – в Софийския университет, специалност „Естествена история“. През 1940 – 1945 г. специализира в Лондонския имперски колеж. През 1945 г. е избран за доцент по минералогия в СУ „Кл. Охридски“, а от 1953 г. е редовен професор и пръв ръководител на новосъздадената Катедра по минералогия и кристалография. В следващите 34 години той завежда тази катедра и допринася за изграждането на редица специалисти в тази област. През 1961 г. е избран за член-кореспондент, а през 1967 г. – за академик и действителен член на БАН. Като учен с широка между-

народна известност и авторитет, акад. Костов е избран за член или председател на различни научни съвети и комитети и комисии, сред които изпъква избирането му за вицепрезидент (1978 – 1982 г.) и за президент (1982 – 1986 г.) на Международната минералогическа асоциация (ИМА). Основният му принос в науката е създаването на принципно нова класификация на минералите на геохимично-кристалохимичен принцип (Vacheva 1974).

Въпреки големите си административни и научни ангажименти акад. Костов полага грижи за преодоляване на негативните последици от периода 1962 – 1974 г. и за утвърждаването на статута на музея като многоотраслов природонаучен музей. От самото начало на този период за НПМ се очертават две главни насоки на развитие: музейна и научна. Те са със специфични за музея насоки – поддържане, обогатяване и осъвременяване на експозицията, увеличаване, обработка и изследване на музейните научни фондове. Акад. Костов започва работа в музея с колектив от 22 души, прехвърлени от съответните научни институти с щатните си бройки. От тях 19 са специалисти зоолози (фиг. 2).

Фигура 2. Част от състава на секция „Зоология“ в Музея (от ляво надясно): Николай Спасов, Васил Вутов (ботаник), Райна Иванова, Петър Берон, Златозар Боев, Георги Пчеларов (нещатен сътр.), Петрунка Димитрова, 1982 г.

Президиумът на БАН утвърждава 4-звенната структура на възкресеното научно учреждение (фиг. 3) – минералогия, палеонтология, ботаника и зоология. Към тях като спомагателни звена се причисляват: дермопластична лаборатория, библиотека, фотолаборатория, шлифовална работилница и меха-

нична работилница. Финансово-счетоводно музеят се обслужва от Обединено счетоводство, обслужващо и тогавашния Център за научна информация и бившата Централна библиотека и научен архив при БАН.

Фигура 3. Централната сграда на Музея на бул. „Цар Освободител“ № 1.
(Снимката е от пощенска картичка от 1988 г.)

На 1.05.1974 г. в чест на Празника на труда в Музея се открива експозицията по исторична геология и палеонтология. Това е решителна крачка към прерастването на Музея от зоологически към природонаучен. След като за втори път част от материалите са загубени, през 1974 г. започва повторно преместване. Те отново се връщат в старото здание на НПМ, което също е свързано със загуба и повреждане на документация и материали. За наредбата на тази експозиция се съставят нови 53 палеогеографски карти на България и се доставят много нови образци, 90 % от които са дарение на музея от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – главно сборове на палеонтолозите Иво Сапунов (1932 – 2020), Милка Енчева (1930 – 2003), Емилия Коюмджиева (1929 – 1989), Наталия Димитрова (1926 – 1981), проф. Васил Цанков (1905 – 1986), проф. Емил Белмустаков (1915 – 1986) и др. Общият брой на експонатите е 1400. Голяма част от петрографските образци са събрани от ст.н.с. Стойчо Бресковски (1934 – 2004) из цяла България, но предимно

от седиментни терени. Затова фактически отделът „Исторична геология и палеонтология“ е създаден през 1975 г., макар че юридическото му учредяване е с по-късна дата с решение на Президиума на БАН. Най-многобройни са фосилите от безгръбначната фауна, надхвърлящи 80 000 екземпляра. Скалните образци са около 500 и представляват най-характерните литоложки тела от палеозойските до мезозойските скални комплекси. Литоложката сбирка се попълва и през следващите години, но най-бедна остава сбирката от фосилна флора. Тя включва едва 150 – 200 екземпляра от карбон, креда и плиоцен (Ст. Бресковски, устно съобщ.). От бозайниците интерес представляват препаратите на установения у нас през 70-те години български мишевиден сънливец (*Myomimus roachi*), както и на подарената от маркиз Масауйи Хашисука (1903 – 1953) малка панда (*Ailurus fulgens*) и уловения по нашето крайбрежие и изчезнал вече черноморски тюлен монах (*Monachus monachus*) и др.

Фигура 4. Две от някогашните табла в новосъздадената (1978 г.) експозиция в зала „Насекоми“. Сн.: З. Боев

Фигура 5. Копие на оригиналния скелет на хоботния бозайник тракийски динотериум (*Deinotherium thraciensis*) в Палеонтологичния музей, филиал на НПМ – БАН, в Асеновград. 27.09.2023 г. Сн.: З. Боев

С възстановяването на НПМ започва ускореното възстановяване и на Минералогичния и Палеонтологичния отдел на музея. През м. септември 1974 г. във връзка с провеждането на IV симпозиум на Международната асоциация по генезис на рудните находища, е открита за посетители новата минералогическа експозиция в една от залите на I етаж. Към нея през 1975 г. се добавя и втора зала, представяща генезиса на минералите, скалите и полезните изкопаеми. В нея са показани и първите лунни проби, донесени от космическия апарат „Луна 16“ и екипажа на кораба „Аполо 17“, както новооткритите лунни минерали гагаринит и армстронгит, наречени в чест на космонавта Юрий Гагарин (1934 – 1968) и астронавта Нийл Армстронг (1930 – 2012).

Наред с възстановяването на Минералогичния и Палеонтологичния отдел на музея негови сътрудници помагат в организирането и подредбата на Палеонтологичния музей на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Помощта, която оказва геологът от НПМ ст.н.с. Иван Николов (1927 – 1982),

основно в подреждане и определяне на фосилите от едри сухоземни бозайници, е неоченима (Аноним., 2010).

Фигура 6. Подредената през 1982 г. орнитологична експозиция във фойето на II етаж в Музея. Сн.: З. Боев

Към служителите от бившата секция „Зоологически музей“, прехвърлени от Института по зоология, се добавят в щата и бройките на един геолог (н.с. III ст. Св. Петрусенко) и един палеонтолог (к.г.-м.н. Стойчо Бресковски). На Музея е разрешено временно да ползва служители по нещатен извънсписъчен състав, както и един хигиенист.

Към края на 1974 г. освен с експозиционните зали и фондохранилищата Музеят разполага и с още 10 малки помещения за кабинети на научния и помощния персонал, библиотека без читалня, фотолаборатория, шлифовална лаборатория, механична работилница (скоро след това разкомплектована). Независимо от ограничената възможност за развитие, с удивителна упоритост и увереност в собствените си възможности, музейният колектив си поставя за задача да възстанови многоотрасловия характер на експозицията.

Фигура 7. Разтоварване на вкаменена колона от природната забележителност “Побитите камъни” край Варна на входа на Националния природонаучен музей, 1979 г. Сн.: Виктор Хазан

Учреденият през м. декември 1974 г. Директорски съвет приема краткосрочен план за изработването на подробен научно-тематичен сценарий по раздели за бъдещата експозиция. Първоначално се предвижда тя да включва раздели от геологията, зоологията и антропологията. В състава на Директорския съвет влизат всички научни сътрудници и специалисти, утвърдени и приети по списък, както и акад. Ив. Костов (нещатен директор), ст.н.с. Иво Сапунов и н.с. Иван Николов (палеонтолози) от Геологическия институт и анатомът-антрополог проф. д-р Димитър Каданов (1900 – 1982) от Медицинската академия. Последните трима са поканени да помагат за изготвянето на сценариите за новите експозиции. За изпълнението на тези предназначения е необходимо да се възстанови отнетата след 1962 г. експозиционна площ на музея – проблем, който и до днес още чака своето разрешение. Сценарийните планове (общо 10 на брой) са своевременно изготвени, но за повечето от тях се налагат значителни корекции, а друга част е въобще отхвърлена поради липсата на експозиционна площ. Те предвиждали възстановяването на музей-

ната експозиция в някогашните 21 зали вместо наличните тогава 10. От Директорския съвет впоследствие са приети и частично или напълно реализирани сценарните планове „Космогония“, „Кристалогия“, „Процеси и скали“ (на акад. Костов и н.с. Св. Петрусенко – I етаж и фойето при входа); „Исторична геология и палеонтология“ на ст.н.с. И. Сапунов и н.с. Ст. Бресковски на част от II етаж; „Безгръбначни животни“ (с изкл. на насекомите) на н.с. Стоице Андреев (1937 – 2018); „Насекоми“ на н.с. Ал. Попов на 4 етаж; „Риби“, „Земноводни“ и „Влечуги“ на н.с. Лиляна Михайлова (1929 – 1995) на част от II етаж); „Птици“ на ст.н.с. Стефан Дончев (1931 – 2010) и препаратора-орнитолог Александър Простов (1926 – 2000), останал нереализиран до 1983 г.; „Бозайници“ на ст.н.с. Георги Пешев (1915 – 1997) и н.с. И. Николов. Неосъществени остават плановите „Антропология“ (на проф. д-р Д. Каданов), „Защита на природата“ (на Г. Пешев и Ст. Андреев) и „Пещерна фауна“ (на Ст. Андреев). От необходимите 22 зали по сценарий към наличните 10 зали след опразването им се добавят само 4 нови зали, използвани дотогава за фондохранилища на Института по зоология. Те са отредени за нова експозиция по обща и исторична геология, палеонтология и зоология. За експозицията по ботаника дотогава все още няма свободна зала. Едва в 1978 г. за нуждите на този отдел се предоставя фойето на IV етаж за временни тематични изложби. След обявяването на секция „Ботаника“ в новоучредения музей за неин ръководител е назначена ст.н.с. Донка Недева (1927 – 1989), а през април 1979 г. в секцията постъпва и биологът Васил Вутов. Двамата работят за разкриването на ботаническата експозиция, обхващаща 4 теми: „Високопланински растения“, „Раннопролетни растения в широколистната гора“, „Лечебни растения“ и „Лишеи“. Сценарийният план за наредбата от раннопролетни и високопланински растения (общо 70 вида) е разработен и осъществен значително по-късно – през 1979 – 1980 г. В някогашния Ботанически отдел на Царския музей сбирките от водорасли, лишеи, мъхове и фосилни растения били слабо представени и въпреки че съществували, за тях няма запазени данни за състава и обема им.

Международната известност на директора на „новия“ музей помага по своему за неговото обогатяване. Така на 20.09.1975 г. зам.-председателят на Академията на науките на бившия Съветски съюз акад. Александър Виноградов подарява на БАН проба от лунен грунд (реголит, неправилно наричан „почва“, тъй като почвата има биогенен произход). Пробата е доставена на Земята от съветската автоматична станция „Луна 16“ и е събрана от Морето на изобилието. Тази проба съдържа „късчета първични магмени скали от типа на базалтите, ... плагиоклази, пироксени, илменит и ...оливин“. По общия си състав прилича на базалта и възрастта ѝ се определя на около 4,5 млрд. г. (Kostov 1975). Пробите от грунт от Луната, доставени от космическите кораби „Луна 16“ и „Аполо 17“ са сред най-ценните геологични образци (Pорова 1975).

Фигура 8. Част от краниологичната (от черепи) колекция от сиви вълци (*Canis lupus*), съхранявана в остеологичното депо на тавана на централната сграда. 1981 г. Сн.: З. Боев

Сред геологичните достойнства на музея е колекцията от смарагди, справедливо представяща тяхното разнообразие у нас. България е на 3-то място в Европа в това отношение. През 1975 г. експозицията представя общо 300 000 образеца (Ророва 1975).

В 1979 г. в музея се съхраняват над 1000 типа на животински видове. Това са екземплярите, по които са описани над 1000 нови за световната наука вида животни! Серпентологичната колекция (от змии), събирана в продължение на повече от половин столетие, включва видове от цяла Европа и по това време е най-богатата в света колекция от европейски змии (Azmanov 1979).

След завръщането си от 6-месечната британска спелеологична експедиция в Нова Гвинея, н.с. к.б.н. Петър Берон на 13.04.1976 г. организира съвместно с Димитровския комунистически младежки съюз (ДКМС), Научния експедиционен клуб на ЮНЕСКО и др. пресконференция в Клуба на българо-съветската дружба, породила впоследствие широк национален отзвук. В Нова Гвинея П. Берон събира зоологичен материал за сбирките на музея както в пещерите, така и от повърхността. Сред ценните находки е един многочетинест червей с важно палеозоогеографско значение (Pugsley 1975).

До 1994 г. геолого-минераложката експозиция и тази по палеонтология представят за посетители сбирките си в 4 изложбени зали и 1 фойе. В тях са

разработени темите: „Строеж на Слънчевата система“, „Метеорити“, „Луна“, „Строеж на Земята и земната кора“, „Кристали и свойства на минералите“, „Петрография“ и „Исторична геология и палеонтология“. През 1994 г. поради ниските експозиционни качества на първите 4 изложби те са прибрани в депата. От 1995 г. в освободените витрини във фоайето редовно гастролират временни изложби на неправителствени природозащитни организации от страната.

Фигура 9. Част от дарението на Дора Йолова от образци на корали и раковини на тропически морски черупчести мекотели, експонирано в зала „Ненасекомни безгръбначни животни“ в Музея, 1982 г.
Сн.: Виктор Хазан

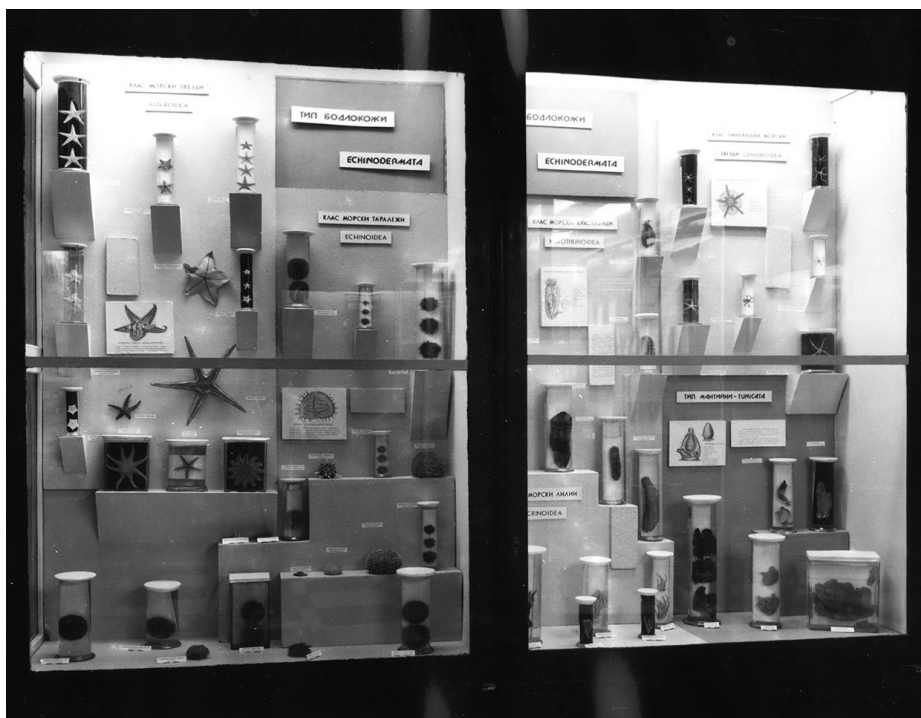
Фигура 10. Емблематичната биогрупа с изчезналите от българската природа брадати лешояди (*Gypaetus barbatus*) в новата наредба на орнитологичната експозиция от 1988 г. Сн.: З. Боев

През 1983 – 1984 г. в една самостоятелна зала е подредена съвсем нова палеонтологична експозиция, разработена в съвременен стил. Щателно подбраните експонати се допълват с много съпътстваща информация чрез текстове и схеми, дело на Ст. Бресковски.

През този период обогатяването на фондовете става главно чрез дарения. В периода 1974 – 1988 г. най-щедри към Музея са служителите от Минно-обогатителния комбинат „Горубсо“ в Мадан, Държавното минно предприятие „Бургаски медни мини“, Дора Йолова, д-р Стефан Бочаров, доц. Ангел Ангелов, Академията на науките на бившия Съветски съюз (специално академиците А. Сидоренко и Е. Лазаренко) и др. След 1974 г. част от постъпленията идват и чрез закупуване от частни колекционери, държавни минни предприятия и пр.

През м. април 1975 г. се провежда първата експедиция на НПМ, която в продължение на няколко дни провежда разкопки и изважда масивен ствол на вкаменено дърво от плиоценските седименти при с. Минерални бани (Хасковско). В експедицията участват Св. Петрусенко, Ст. Андреев и двама студенти геолози от Софийския университет.

Колекциите от пеперуди, влечуги и птици са едни от най-ценните в Европа. В отдела по исторична геология и палеонтология са подредени 50 палеогеографски карти на България и около 1400 фосила (Yankov 1977). В нова зала е подредена сбирка от около 300 риби експонати.

Фигура 11. Обновена експозиция от бодлокожи животни (Echinodermata), 1982 г. Сн. Виктор Хазан

В отчета на НПМ за 1975 г. се докладва, че научната сбирка от птичи кожи възлиза на 18 000 бр., а новооткритата експозиция (м. януари 1975 – Св. Петрусенко, устно съобщ.) в зала „Минералогия“ – на 1300 образци. Експозицията от безгръбначни животни (без насекомите) е подредена в нова зала, където са и до днес. За отговорник на ентомологичните колекции е определен

н.с. Ал. Попов. Той изготвя втория сценариен план за експозицията от насекоми (фиг. 4). За съжаление, през следващите 20 години се осъществява само малка част от този план. В този период дермопластичната работилница работи главно за нуждите на други външни ведомства извън системата на БАН, които нямат връзка с природните науки въобще. Така за цялата 1975 г. тримата препаратори са приготвили за музея само 14 животни, а за външни учреждения – 46. В първата година от самостоятелното съществуване на Музея десетте научни сътрудници предават за печат 6 научни труда.

От палеонтологичната сбирка сред най-ценните и ефектни експонати е монтираният скелет на гигантския хоботен бозайник тракийски динотериум (*Deinotherium thraceiensis*), намерен край с. Езерово, Пловдивско. Взема се решение този внушителен експонат, висок 4 м, да бъде монтиран във вътрешния двор на музея – идея, останала нереализирана. Днес оригиналната находка е експонирана в Палеонтологичния музей на Софийския университет, а пълното и точно копие – в учреждения по-късно в 1986 г. Палеонтологичния музей, филиал на НПМ в Асеновград (фиг. 5).

Започва оборудването на шлифовална лаборатория и реставрационно-механична работилница в сутеренния етаж. Впоследствие и двете се оказват ненужни за Музея, а безсмисленият труд, отнемането на помещения и разместванията на материали ненужно затормозяват дейността на служителите. В работата се набляга на фондовата дейност. Обширните колекции се нуждаят от прецизно определяне от специалисти по многобройните групи. Затова големи части от сбирките от отделни разрези или семейства се изпращат за изследване и определяне на съответните специалисти в чужбина.

През същата (1975) година е защитен и първият дисертационен труд след възкресяването на институционалната самостоятелност на Музея. Петър Берон защитава дисертация за получаване на научната степен „кандидат на науките“ (сега „доктор“) на тема „Изследвания върху състава, произхода и зоогеографските особености на пещерната фауна на Северозападна България“ (Аноним., 1975).

В началото на 1976 г. се разкрива втора зала по минералогия, където е представена експозицията „Свойства на минералите“. По сведения на завеждащия сбирките по това време н. с. Святослав Петрусенко към 1978 г. в музея се съхраняват 1300 минерални образеца, които представят повечето от 500-те минерални вида, известни от България (Аноним., 1978). В нова зала е представена обогатената ихтиологична експозиция от 300 препаратата на риби. Във фойето на II етаж се подрежда орнитологична експозиция от водоплаващи и блатни птици – пеликани, корморани, ибиси, лопатарки, чапли, гмурци и гмуркачи, както и жерави и дропли (фиг. 6). За отговорник на орнитологичните колекции е определен ст.н.с. Красимир Кумански (ентомолог). Той завежда този отдел до 1978 г. „Четири нове зали бяха открити за посетителите в запланувания

срок в чест на XI конгрес на БКП“ (из отчета за 1976 г.). Препарирани са 154 животни, 59 от които за други ведомства (напр. Музея на Витоша, Природонаучния музей в Берковица, отдел „Природа“ на Окръжния исторически музей в Бургас, Дома на природозащитника в Разград и др.). Освен това в продължение на 8 месеца необосновано и в разрез с интересите на Музея в дермопластичната работилница е обучаван един препаратот от Управлението за безопасност и охрана (УБО). Тази обвързаност на музея с подобни учреждения и принизеният контрол над работата на препараторите са причина за чести и груби нарушения на реда и трудовата дисциплина.

През 1976 – 1978 г. специалисти от музея участват в изграждането на експозициите на природонаучните музеи в Пловдив, Чепеларе и Благоевград. Под научното ръководство на акад. Костов се изработват моделите на кристалната структура на 48 минерала. Планира се създаването на нов хербариум на висшата българска флора. Започналата реорганизация на експозицията се предвиждало да завърши до края на 1981 г. Според ст.н.с. Иван Николов общата изложбена площ на музея трябвало да се увеличи от 2000 на 3500 м². Предвиждало се е да се създадат 5 нови отдела: „Пещерна фауна“, „Защита на природата“, „Музейно дело“, „Антропология“ и „Почвоведение“.

Като дарения в музея в периода 1976 – 1983 г. постъпват общо 24 ефектни сухи препарата на екзотични влечуги с висока експозиционна стойност: морска костенурка карета, кубински крокодил, нилски крокодил, калифорнийски пустинен гекон, американска ивичеста змия и др. (Л. Михайлова, непубл. данни).

Популярността на музея расте и годишната му посещаемост достига 87 000 души. В научно отношение Музеят все още се представя слабо. Десетте му научни сътрудници предават за печат едва 5 научни статии през годината, което отчасти се обяснява с по-голямата им заетост в музейната работа. През същата година с решение на Секретариата на БАН е одобрено издаването на музейна научна поредица с название „Acta musei historie naturalis“, чийто първи том трябвало да излезе през 1978 г. В действителност той излиза 11 години по-късно, но с доста по-подходящо име – „Historia naturalis bulgarica“. Щатът нараства на 23 души, от които 3 старши (дн. доценти) и 6 младши научни (дн. асистиенти) сътрудници.

През 1976 г. в сбирките на Музея постъпват ценни минерални образци от Заир, Конго, Тунис, Камчатка и Украйна. Чрез обмен със сродни музеи в Италия и Румъния Музеят получава нови постъпления, допълващи минералогичната експозиция. През следващите години (1977 – 1978) такива образци се доставят от Мозамбик, Украйна, Афганистан, Мавритания и Русия. Изградените и поддържани (главно от ст.н.с. Св. Петрусенко) добри контакти с минералогичните музеи в източноевропейските страни и борсата за минерали в Прага осигуряват добри постъпления чрез обмен и покупка на нови материали за

отдела. Създадени са и се поддържат добри контакти и с частни колекционери от САЩ, Великобритания, Белгия, Италия и др. Провеждането на XIII конгрес на Международната минералогична асоциация (ИМА) във Варна разширява още повече контактите на музея и обмена на минерали, напр. с музеите в Осло, Мелбърн, Отава, Москва и Санкт Петербург (Petrusenko 1989).

Фигура 12. Палеонтологични разкопки в плиоценското находище на гръбначна фауна край с. Дорково (област Пазарджик). 1983 г. Сн.: З. Боев

Под научното ръководство на НПМ (н.с. Стоице Андреев) Научният експедиционен клуб към Градския комитет на ДКМС в София с финансовата подкрепа на Окръжния исторически музей в Бургас през 1976 г. започва тригодишна природонаучна изследователска експедиция „Странджа 1976 – 1978“ (Nejkovski 1976). Изследвана е странджанската природа в районите на селата Звездец и Младежко, както пещерите и пропастите в района. Събран е обилен флористичен и фаунистичен материал, с който се попълват колекциите на музея и хербариумът на Ботаническият институт при БАН. Тази експедиция е продължение на етнографско-археологическата експедиция „Странджа 1975“ и е резултат от сътрудничеството между специалистите от БАН (музея), Софийския университет и общините в страната.

През 1977 г. е подредена наново залата „Систематика на минералите“. Препарирани са 85 животни, а препаратите на други 47 са ремонтирани. Слабата работа на препараторите се дължи и на факта, че ръководството на музея решава да „ги предостави“ за работа на Министерския съвет на НРБ, за който те изработват 12 първокласни препарата на ловни бозайници (главно трофеи) за резиденции и вили на високопоставени управници...

Една от основните задачи след отделянето на музея от Зоологическия институт е осъвременяването на експозицията и инвентаризация на експозиционните и научните фондове. Пълната инвентаризация започва през 1975 г. и е извършена за 3 години през 1978 г.

Научните сътрудници в музея предават за печат 9 научни труда и... 7 популярни статии, но са пътували 9 пъти в командировки в чужбина. Целият щат на НПМ за 1977 г. се състои от 23 души, сред които 3 старши научни сътрудници и 7 научни сътрудници.

Наличието на палеонтолог – специалист по едри бозайници, в състава на музея често става повод за изяви в периодичния печат по повод на разкриване останките на фосилни бозайници при минни и изкопни работи в различни части на страната. Сред отзивите в централния печат по това време е и този за находката на долна челюст от хоботния бозайник платибелодон (*Platybelodon* sp.) край Варна на 25 млн. г. (Dobrev 1977).

През 1978 г. музеят купува „малка“ колекция от 200 лишея. В отчета за тази година четем, че е завършена задача 1 от ведомствения план за съставяне на ръкописа „Развитие на Националния природонаучен музей от основаването му до днес“. В действителност такава разработка не е открита и до днес. През същата година продължава ангажирането на препараторите с извънведомствена работа, като препариране на експонати и подредба на експозиции за други музеи и сбирки като тези в Бургас, Варна, Котел, Благоевград, Плевен, Берковица и др. Щатът е увеличен на 24 души, а годишният бюджет възлиза на 78 700 лв.

През 1979 г. музеят купува части от личната колекция на любителя ентомолог Севар Загорчинов (1889 – 1969) от 2952 пеперуди и бръмбари от 891 вида (Роров 1991). В отдел „Геология“ постъпват 1200 образца, а в отдел „Ботаника“ – ексикати на 1100 висши растения. Завършени и предадени за печат от сътрудниците са 13 научни труда. Музеят подпомага сродните музеи в Берковица, Ямбол, Благоевград, Кърджали, Смолян и Чепеларе. Щатът нараства с още 1 щатна бройка, а бюджетът достига 87 009 лв. През 1979 г. пред главния вход на музея се изгражда геоложки експозиционен кът „Побити камъни“, представящ природния феномен с оригинални образци, доставени от едноименната природна забележителност край Варна (фиг. 7). Те произлизат от Централната и Слънчевската група и най-големият образец е с тегло 3,5 т. През същата година под ръководството на ст.н.с. Д. Недева в НПМ се изграж-

да единствената у нас лаборатория за обемно сушене на растения по украинска „технология“, позволяваща запазването на хабитуса на тревните или клонки от многогодишните дървесно-храстови видове (Karapanchev 1986).

Така през 1980 г. започва цялостна реконструкция на експозицията. Ботаническата експозиция в музея е открита за посетители на 01.06.1980 г. Обновена е наредбата и поднесената информация за посетителите на 4 зали, но най-добре са обновени залите, представящи водните безгръбначни животни и птиците (Роров 1989). Към 1980 г. в музея се съхраняват над 500 000 екз. насекоми, над 300 вида птици от българската фауна, над 2000 екз. морски и сладководни риби. Огромното таванско помещение бе ремонтирано, изолирано, благоустроено и електрифицирано (1981 г.) и преобразувано във фондохранилище за обекти на неживата природа (минерали и фосили), както и рецентни корали, остеологични сбирки от едри бозайници (фиг. 8) и рога и препарирани глави на копитни бозайници.

Фигура 13. Работен момент от изграждането на обновената орнитологична експозиция в голямата зала „Птици“ на II етаж. Отпред: худ. Александър Заричинов (1962 – 2010), 1987 г. Сн.: З. Боев

Обогатяването на фондовете расте непрестанно. В минералогичната секция фондът достига 15 000 образеца, от които само 1/10 са изложени за посетителите. Музеят притежава и 1500 скални образеца, 40 скъпоценни камъка и 7 метеорита (Petrussenko 1994). Най-значителните геоложки постъпления са

от рудниците в Маданския район, рудник „Червено знаме“ (Бургаско) и др. От последния напр. през лятото на 1982 г. в музея постъпва рекордно голям кристал от калцит с общо тегло 400 кг и размери на плочестите кристали 60/90/40 см (Аноним., 1983). В ботаническата секция са постъпили над 6000 растения, а в зоологическата – над 20 000 безгръбначни и 3000 гръбначни животни и нови 200 000 насекоми. В палеонтологичната секция се съхраняват около 20 000 образца, но са показани едва 1400 експоната (Kostov 1984). По данни на директора акад. Костов в музея препаратите на гръбначни животни били над 22 000, 3859 от които са показани за посетителите в експозицията. През 1981 г. музеят е бил посетен от 92 000 души, а през 1982 – от 82 000 (Svintila 1983a).

Австралийската гражданка с български произход Дора Йолова подарява великолепна скъпа сбирка от красиви раковини на тихоокеански мекотели, с която през 1980 г. ст.н.с. Стоице Андреев подрежда част от експозицията в зала „Безгръбначни животни“ (фиг. 9). Д. Йолова подарява и ценни природонаучни книги за библиотеката на музея. Като дар през същата година от доц. Ангел Ангелов от Софийския университет постъпва обширната му колекция от сладководни миди. В благоустроеното таванско помещение, превърнато в депо на отделите по зоология и геология, З. Боев, Ал. Заричинов и Б. Кумански подреждат сбирките от рога и препарирани глави на копитни бозайници (Cervidae и Bovidae). В сутеренния етаж на централното здание на музея е оборудвано депо „Исторична геология и палеонтология“. За първи път териологичната колекция получава подредена и сверена с фондовете научна картотека (З. Боев). От лихеноложката Бояна Желязова постъпват още 1120 екз. лишей за музея. Предадени са за печат 14 научни статии. Щатът достига 26 бройки, посетителите са 80 000 души, 12 000 от които са чужденци.

По идея на акад. Костов от 1985 г. в сградата на музея е предоставено обширно помещение на фирмата „Аметист“ (Св. Петрусенко, устно съобщ.), в което тя развива съвсем странична за Музея дейност – изработване на минерални колекции с учебно предназначение за училищни сбирки, както и за сбирки, предназначени за продажба на някои музеи и частни колекционери. В нея кристалите се нарязват, шлифват и полират, с което се повишават търговско-естетическите им качества. Скоро обаче лабораторията „Аметист“ се увлича по производствени задачи – изработване на заготовки за бижута (Likova 1986) и е трудно да се открие някаква полза за музея от това съжителство.

През 1981 г. се забелязва значителен ръст в постъпленията в музейните фондове. От магазина „Минерал-сувенир“ в София НПМ закупува уникален топазов кристал с размери 35x20x20 см от прословутото Волинско рудно находище в Украйна. В отчета за 1981 г. е отбелязано, че в депата са постъпили 230 000 екз. безгръбначни животни, 3084 екз. фосили, 494 минерални образе-

ца, 84 екз. гръбначни животни. Щатът нараства на 27 души, а научната продукция – на 17 труда.

През 1982 г. след организирането на тематичната експозиция „Нашите лечебни растения“ във фоайето на IV етаж в музея се открива и изложбата „Лечебните растения и произведените от тях препарати, чайове и козметични средства“ във връзка със Седмицата на лечебните растения (7 – 13.06.1982 г.), организирана от Националния съвет на Отечествения фронт, Министерството на химията, Централния кооперативен съюз и Съвета по лечебните растения (Аноним., 1982). Като цяло, за 1982 г. колекциите се обогатяват слабо – само с 3520 новопостъпили екземпляри и образци, макар че към щата се добавят още 2 бройки. Посещаемостта достига 82 720 души, 16 950 от които са чужденци. С изключение на несметните сбирки от безгръбначни животни музейният фонд възлиза... едва на 30 121 единици, 1/3 от които са птици.

За предвидената нова експозиция в зала „Птици“ са пренаредени всички двустранни железни витринни шкафове, с което се позволява част от залата да се прегради и използва като депо, а посетителите да разглеждат наредбата в един непрекъснат ход покрай експонатите (фиг. 10). Ботаническата секция се обогатява със 166 растителни вида с общо 661 екз. По това време вече със самочувствие се отбелязва, че със събраните през последните 10 години материали НПМ е на първо място по пълнота на представянето на световната фауна измежду всички музеи в Югоизточна Европа.

През 1982 г. се взема решение за създаването на еталонна колекция от нашите висши растения и е положено началото ѝ с първите няколко хербарни листа. Д. Недева и В. Вутов през 1983 – 1984 г. реализират сценария за експозицията на 90 вида лечебни растения от българската флора, а в 1986 г. лихеноложката Божана Желязова и Д. Недева уреждат постоянна изложба „Лишеите в България“ с 40 вида от страната. Цялата сбирка на Б. Желязова от 3433 екзиката лишеи, 2700 от които са определени до вид, е закупена от музея. Част от тези лишеи са определени от чужди специалисти, а други са обменени с чуждестранни колекции (Likova 1985).

През същата 1982 г. д-р Стефан Бочаров подарява частната си колекция от 19 137 бр. пеперуди от България, Европа и Латинска Америка. В музея препарирани едри животни (птици и бозайници) са 105. За печат са предадени 10 научни статии и 2 научни монографии. Щатът вече е 29 души, библиотечният фонд – 6002 тома, бюджетът – 134 700 лв. За изпълнението на различни научни задачи сътрудниците на Музея са осъществили 14 задгранични командировки.

В периода 1979 – 1982 г. от пътувания в някои тропически страни ст.н.с. Петър Берон донася в музея хиляди насекоми, многоножки и паяци, 1 екз. на гигантската пуфтяща усойница (*Bitis arietans*) от Нигерия, кралски пи-

тон (*Python regius*) от Гана, дървесен (късоопашат) африкански люспеник (*Phataginus tricuspsis*) от Камерун и мн. др. (Svintila 1982).

През 1983 г. за първи път след възстановяването на музея негов научен сътрудник защитава дисертация за научната степен „доктор на биологическите науки“, макар че не е върху колекционен материал от България. Н.с. Васил Златарски в Ленинград (дн. Санкт Петербург) защитава труда си върху рецентните корали на остров Куба и през същата година е поканен в Мексико да изследва кораловите рифове в Мексиканския залив. Впоследствие е привлечен на работа като световно ценен специалист по коралите в Смитсъновия институт във Вашингтон, където работи до 1988 г. През годината от учени в музея са изготвени и 18 други научни публикации, а в залите му е обновена изцяло с личен труд и със собствени средства експозицията от морски гъби, бодлокожи и мекотели животни (под ръководството на Ст. Андреев; фиг. 11). Под егидата на Българското природоизпитателно дружество и със съдействието на БАН, Научноекспедиционния клуб – ЮНЕСКО, и предприятието „Булгаргеомин“ от 19.06 до 30.08. 1983 г. е проведена първата голяма зоологическа експедиция на НППМ в тропиците – в района Кабо Делгадо в Мозамбик (Zlatarski 1983). За организирането ѝ значение имат личният интерес и съдействието от страна на тогавашния зам.-председател на БАН акад. Благовест Сендов (Аноним., 1984). Работата на експедицията е съгласувана е с д-р Антониу Кабрал – директор на Природонаучния музей в Мапуту. Предвидено е сбирките на НППМ – БАН, да се обогатят със зоологични експонати от Източна Африка, каквито липсват в музея ни, както и да се заснеме филм от Студията за научнопопулярни филми „Време“, да се напишат научни публикации по събраните материали, да се помогне на „приятелски Мозамбик“ да развие собствени научни изследвания и да опознае фауната си (Svintila 1983б). Екипът от 9 души работи на 3 групи: 1) дребна фауна – безгръбначни и дребни гръбначни животни (П. Берон, д.б.н., ст.н.с. I ст. Михаил Йосифов, ст.н.с. Владимир Бешков); 2) едра наземна фауна – едри и средни по размер бозайници (н.с. Н. Спасов, д-р Васил Иванов); 3) морска фауна – предимно корали, горгонии и мекотели (д.б.н. ст.н.с. Васил Златарски, д-р Богдан Жабленски, инж. Иван Николов, инж. Петър Божилов). Първата група попълва сбирките с редица видове гризачи и прилепи (общо 20 вида), земноводни, влечуги, както и няколко хиляди екземпляра нови за Музея насекоми, сред които и нови за науката видове (Vladev 1983). С комплексния си характер тази експедиция, заедно с експедицията в Хималаите, е сред най-големите и най-сложните природонаучни експедиции, организирани и провеждани някога от българи (Beron 1986). От леководолазната група (Златарски, Николов, Божилов) е изследвана фауната на континенталния шелф на Индийския океан на Мозамбик, вкл. и на о-в Мозамбик, като за 3 седмици освен множеството великолепно подводни кадри с научна и художествена стойност са събрани и около 500 kg рецентни корали. Направени са и 4 профила на шелфа

(за първи път в страната), предоставили обилна оригинална научна информация (Zlatarski 1983; Svintila 1983b). Втората група се базира край реките Мегарума и Ровума в района на с. Мекуфи до гр. Пемба, а също и градчето Микути в провинцията Кабо Делгадо (до границата с Танзания) и събира главно териологични материали – кости и кожи от 21 вида копитни и хищни бозайници в района. Част от тях се оказват неизвестни или слабо познати в Северен Мозамбик и за цялата страна въобще. Освен това екземпляри от събраните животни дотогава не са били представени в колекциите на музея в София. Така зоологическата колекция на НПМ се обогатява с десетки нови видове от Южна и Източна Африка, събрани от екипа на експедицията в Мозамбик.

Фигура 14. Част от „кубинската“ диорама „Морското дъно край бреговете на Куба“ в зала „Рибни“ в Музея. Сн.: З. Боев

През същата 1983 г. стартира и 3-годишната българо-френска палеонтологична експедиция край с. Дорково (Велинградско; фиг. 12). Сътрудници на

музея участват и в други експедиции (в Хималаите, Китай, Корея, Виетнам, Куба, Мексико), откъдето постъпват редица ценни в научно отношение фаунистични образци. Някои от тях впоследствие са описани като нови таксони за световната наука, а това безспорно издига научното значение на нашите фондове. Годишното посещение на музея през 1983 г. възлиза на 92 465 души.

През 1984 г. секция „Минералогия“ обновява 7 големи витрини и преустройва залата „Систематика на минералите“ (Св. Петрусенко). Обновени са и още 2 витрини в зала „Безгръбначни животни“ (Ст. Андреев с помощта на Петрунка Димитрова и З. Боев). Една витрина, представяща насекомоядните бозайници, е обновена, но въпреки доброто ѝ естетично-художествено оформление тази реконструкция се оказва неуспешна. Сред постъпленията за годината са 130 препаратата главно на птици и бозайници и 751 минерални и скални образци. Предадени са за печат 18 научни труда, 3 от които са значими научни монографии. За първи път броят на посетителите (107 507 души) надхвърля 100 хиляди.

През 1985 г. значително нараства и бюджетът. За издръжката на музея ръководството на БАН отпуска 712 570 лв. От равностметката за периода 1981 – 1985 г. се вижда, че от музейните научни сътрудници са били изработени 101 научни труда, 4 от които са монографии. Осъвременени са 13 витрини в зала „Птици“ (фиг. 13) и с това се започва цялостната реорганизация на орнитологичната експозиция.

Съгласно взаимна договореност между нашия и природонаучния музей в Хавана в зала „Риби“ кубински художник-преparator специалист-диорамист през 1985 г. изгражда великолепната диорама „Морското дъно край бреговете на Куба“ (фиг. 14). От своя страна, ние трябваше в Куба да изготвим диорама „Животът във високата планина“. С разпадането на „световната социалистическа система“ през 1989 г. изпълнението на този план е преустановено.

Всичките нови подобрения в музея увеличават и притока на посетители, който през 1985 г. достига 114 419 души, 25 125 от които чужденци. Туристическият оператор „Балкантурист“ бе включил музея в програмите си за организиран туризъм и в залите му често можеха да се видят големи групи от гръцки, ирански, италиански и др. туристи.

Неизбежните размествания на сбирките както по експозиционните зали, така и във фондохранилищата и принизеният контрол (липсата на отговорници за тези сбирки) довеждат до повреждане на част от колекциите – направшени и дори опаразитени препарати от птици и бозайници. Затова през 1979 г. се предприемат генерално почистване и дезинсекция на цялата сграда на музея със съответните за целта средства. Хигиенизирано и наредено наново е депото „Безгръбначни животни“, където е разположена и част от уникалната колекция „Беломорска фауна“ на Алекси Петров (1888 – 1974). Там е приб-

рана и част от някогашната експозиция по безгръбначни животни. Така се освобождава площ за експозицията по петрография. Освободено е и депото с птичи кожи за експозиционна зала по исторична геология и палеонтология. Кожите на птици (по тогавашни данни – 18 000 екз.) са пренесени и наредени в друго отредено за депо помещение. Там шкафове са поставени един върху друг на 3 – 4 етажа, което деформира и поврежда част от тях и силно затруднява обслужването на сбирките. Заседателната зала (ползвана съвместно от музея и останалия в сградата му Институт по зоология) сменя мястото си с депо „Херпетология“, при което се получава пряка връзка с институтските кабинети. Колекциите по херпетология заедно с музейните сбирки от риби и безгръбначни животни се преместват до депото „Птици“. Колекциите от кости, черепи и кожи на бозайници са преместени с цел освобождаване на още една зала за експозиция с бозайници. Тази площ бе върната отново на музея. Така през 1979 г. музеят вече има 1200 m² площ срещу 2500 m² през 1960 г. преди посегателствата над неговите зали. И до днес най-сериозната пречка за развитието на музея е недостатъчната експозиционна и фондова площ, включваща 12 зали и 4 фойета, както и препълнените и в лошо състояние фондохранилища, съвсем неотговарящи на необходимите изисквания. Едва през последните 5 – 6 години със средства от европейски фондове депата са изцяло реновирани и осъвременени според световните стандарти.

Част от постъпленията обаче идват и чрез пряка събирателска дейност в близки и далечни страни. След обособяването на НПМ като самостоятелно учреждение сътрудниците му все по-често участват в експедиции за колекциониране на зоологични материали и фаунистично изследване на пещери и планини в близки и далечни страни. Особени заслуги в това отношение има ст.н.с. Петър Берон (главно 6-месечната му експедиция в Нова Гвинея и работата му Нигерия), но също сборовете му от още много други пътувания из Европа, Азия, Африка и Америка: Мозамбик, Индия, Непал, Китай, Корея, Виетнам, Куба, Мексико и др. До неотдавна научните зоологически фондове на музея включваха предимно образци от България и съседните страни на Балканския полуостров. В периода 1974 – 1985 г. обогатяването им с екзотични материали ги изведе на първо място сред сродните музеи на Балканите. В този период от сътрудниците на музея са публикувани над 200 научни труда по зоология, палеонтология, ботаника и минералогия. Върху наши материали през последните 15-ина години са работили водещи специалисти (главно ентомолози) от бившия Съветския съюз, бивша Чехословакия, от Франция, Полша, Великобритания, Унгария, Италия, Румъния, Австрия, Германия, които са описали десетки нови таксони за световната наука (Роров 1991).

През 1984 г. е проведена (29.08. – 03.12.1984 г.) и комплексната природонаучна експедиция в Хималаите „Непал’84“. Тя е организирана със съдействието на туристическото дружество „Академик“, Министерството на народ-

ната просвета и БАН и включва 20 участници под научното ръководство на ст.н.с. П. Берон. От страна на музея в нея участва и ст.н.с. Стойце Андреев. Една от целите на експедицията е да се съберат първите геологически и зоологически материали от Хималаите – главно насекоми, земноводни, влечуги и др. Височинният диапазон на находищата е от 550 до 5300 м надморска височина. Сред тях са Националният парк „Лангтанг“, паркът „Шей Поксумдо“, връх Ганджа Лачули, околностите на гр. Покара, селата Чомру и Кагбени и др. Непалската експедиция бе продължена от двамата наши сътрудници и в три други страни – Бирма, Тайланд и Шри Ланка, откъдето музейните колекции също получиха значително обогатяване (Krumov 1984; Beron 1985, 1986). Направени са значителни попълнения от хималайска висша флора, безгръбначна фауна, както и минерални и скални образци. Уникалните кадри от тази и други експедиции, снимани от сътрудници на Музея и предимно от ст.н.с. П. Берон, подхранват идеята за създаването на банка данни с диапозитиви (а впоследствие – и с видеофилми), управлявани с компютър за целите на природонаучната популяризация (Likova 1987).

Към 1984 г. щатът на музея достига 28 души плюс 4 пазачи-пенсионери в залите. Годишното посещение възлиза на около 90 000 души, 20 000 от които са чужденци. Обогатяването на колекциите продължава чрез покупки от частни лица и по-рядко – от дарения. Нерядко чрез тях попадат и някои интересни и ценни в научно отношение образци (Kostov 1984). Липсата на щатни бройки за назначаването на редовни пазители на сбирките в известна степен рефлектира и върху авторитета на музея (Bachvarova 1983).

През 1984 – 1985 г. под ръководството на ст.н.с. Ст. Бресковски се проведе палеонтологична експедиция „Динозавър 85“. Тя бе организирана съвместно с пещерния клуб „Сталактон“ в гр. Червен бряг за извличането на костните останки на морски крехди влечуги, включени в скалите в пещерата Лабиринта (Лабиринтната пещера), открита през 1981 г. между селата Драшан и Бресте край Червен бряг. Тя е дълга е над 1 км и в нея първоначално са забелязани кости, стърчащи от стените над 10 см. Възрастта им е определена на около 65 млн. г. (маастрихт – горна креда). На 19.05.1985 г. са открити останки от два нови екземпляра (Stoyanov 1985), по-късно определени като останки на мозазавър (т.е. на влечуго, което не се отнася към *Dinosauria* (Н. Спасов, устно съобщ.)). При следващо посещение идват Здравко Илиев (пещерняк, служител в НПМ; 1946 – 2021) довежда палеонтолога Стойчо Бресковски и зоолога Васил Попов, които определят, че находките са от къснокрехдни мозазаври (Porov 1984; Genov 1985). Извлечени са многобройни останки, сред които и челюст със 7-сантиметрови зъби. Голямата работа по извличане на материалите е извършена от 13 до 23.06.1985 г. Тогава работят и 40 пещерняци от 9 пещерни клуба в страната с прокарано електричество на стотици метри в пещерата (с осветление, ударни пистолети). Според Бресковски в ска-

лите на пещерата има вкаменелости от морските обитатели на някогашното Маастрихтско море (отпреди 65 – 70 млн. г.) – риби, корали, брахиоподи, морски таралежи, миди, охлюви и др., храна на мозазаврите от плиткия залив в тази част. Пещерата се е образувала много по-късно – преди 300 000 – 400 000 г. По размера на прешлените са определили, че мозазаврите са били дълги над 10 м. На 22.06.1985 г. са намерени над 10 бр. прешлени и зъби. Предполагат, че останките принадлежат на нов род и нов вид мозазавър. Намерени са и фаланги от пръстите на краката и много прешлени и други кости. Разбит е скален обем от 3 м³ и са събрани общо над 100 кости и костни фрагменти и зъби (Genov 1985). Извадени са много прешлени, фаланги и част от долна челюст на представители на мозазаврите, но през 1986 г. поради липса на финансови средства работата бе прекратена. Събраните материали са доставени в музея (Роров 1984) и първоначално се съхраняват там, но впоследствие необяснимо са изчезнали, преди да бъдат изучени и публикувани.

Музеят редовно оказва и методична помощ на средните училища в страната. Негови сътрудници многократно са участвали като ръководители на природонаучни учебни експедиции на ученици от гимназиите в София, Плевен, Велико Търново, Габрово и др. и така са допринасяли за задълбочаването на природонаучните знания сред учащите се.

На 28.03.1984 г. НПМ, съвместно с Института по зоология, Съюза на научните работници в България и Българското природоизпитателно дружество организират тържествено честване в Заседателната зала на Института по зоология на 80-годишния юбилей на д-р Нено Атанасов (1903 – 1996) – изтъкнат зоолог и пещерняк.

През 1985 г. се решава възможностите за експониране да се разширят значително чрез използването на компютризирана видеотехника. За целта се ликвидира експозицията в една от залите с бозайници и през 1985 – 1986 г. тя се обзавежда като видеозала. Предвижданата техника трябва да осигури за 1 сек. до 25 кадъра на обекти, непредставени в музейната експозиция и представляващи широк или специален интерес (Likova 1987). За съжаление, съкратените финансови средства през следващите години водят до преустановяването на този така важен за природонаучната популяризация проект въпреки започналото му изпълнение – преоборудване на експозиционната зала във видеозала с подходящи облицовки на стените и тавана, подова настилка, удобни столове, специално осветление, звукоизолация и пр.

Второто дарение на д-р Стефан Бочаров от 1987 г. и дарението на лепидоптеролога Юлий Ганев (1947 – 1990) от 1988 г. (над 5896 пеперуди) са сериозни постъпления за музея. През 1985 г. е откупена сбирка от 1566 пеперуди от 620 вида от любителя ентомолог Христо Луков (Роров 1991). Постъпленията от ручейници (Trichoptera) и мрежокрили насекоми (Neuroptera) през последните години възлизат на няколко десетки хиляди екземпляра, въз основа на

които са защитени две кандидатски дисертации (дн. дисертации за н. ст. „доктор“) от Красимир Кумански (1939 – 2006) и Алекси Попов. Тези материали са публикувани в 2 тома за ручейниците от поредицата „Фауна на България“ (Kumanski 1985, 1988).

В този период минераложката колекция се обогатява предимно с образци от Австралия, Китай, Белгия, Дания, Индия, Франция и др. (Likova 1987). В ботаническите сбирки се съхраняват хербарни образци от 1/3 от българската висша флора. Очевидно е обаче, че с ограничените средства, с които разполага в последното десетилетие, възстановяването на богатия хербариум, какъвто НПМ притежавал при обособяването на Института по ботаника през 1947 г., е непосилна задача. Предвиждането да се изгради карпологична колекция от семена и плодове на диви растения (Likova 1987), е също една неосъществена идея. В действителност основата на тази колекция е положена с подаряването на сбирката от плодове на африкански растения от д-р Емил Холуб (1847 – 1902) още преди разкриването на Ботаническия отдел в Музея през 1919 г.

Наред с обогатяването на сбирките и подобряването на експозицията се отделя нужното внимание и на стопанисването на научните фондове. Една от основните задачи е да се приведат в порядък каталозите, по-точно, т.нар. инвентарни книги, представляващи стандартни описи на всички колекционни материали. Така през 1986 г. са инвентаризирани 6200 експоната от миди и охлюви (П. Димитрова), 3400 екз. пеперуди (Ал. Попов), 1158 скелетни препарата от птици и 110 от бозайници (З. Боев). Закупени са 1600 броя пеперуди, събирани в България. Остеологичните сбирки са се умножили със 105 скелетни препарата на птици и бозайници. Освен тях за раздел „Бозайници“ са били изработени 27 кожи за научните сбирки. Преекспонирани са 9 витрини в раздел „Птици“. Макар и със закъснение от една година, във фоайето на I етаж е подредена временна изложба „Експедиция „Хималаи’84“ с материали, донесени от проведената природонаучна експедиция.

През 1986 г. по предложение на н.с. Н. Спасов и с подкрепата на акад. Ив. Костов с решение на Президиума на БАН се утвърждава създаването на Палеонтологичен музей в Асеновград – филиал на Националния природонаучен музей в София (фиг. 15). Основанието за такова решение е наличието в града на богата колекция от фосилни бозайници, представляваща голям интерес за световната палеонтология, събирани в продължение на 40 години от местния учител - биолога Димитър Ковачев (1928 – 2013). През годината напускат двамата от най-добрите препаратори в страната – Александър Простов и Станчо Петров. На тяхно място са назначени младите им колеги Валентин Мирчев и Марин Василев.

През 1986 г. са изготвени и предадени за печат 14 научни труда и са защитени 2 кандидатски дисертации върху музейните колекции – по ентомология (А. Попов) и по орнитология (З. Боев). От сътрудниците на музея са издадени

и 1 научнопопулярна книга и 20 научнопопулярни статии. Продължава обогатяването и на музейната библиотека, наброяваща 7183 тома. Само периодичните издания, редовно получавани в библиотеката, възлизат на 90 заглавия, доставяни предимно чрез книгообмен. Бюджетът, макар и увеличен на 160 000 лв., е недостатъчен за нормалното осъществяване на всички функции – закупуване на сбирки, командировки за събиране на материали, реконструкция на експозицията, поддържане на колекциите и депата и др.

Фигура 15. Сградата на Палеонтологичния музей, филиал на НПМ – БАН, в Асеновград. 27.09.2023 г. Сн.: З. Боев

В 1986 г. за отговорник на орнитологичните колекции е определен н.с. Златозар Боев, който преди това (1980 г.) инвентаризира експонатите и всички монтирани препарати на птици в Музея (общо 4079 бр.). През 1983– 1987 г. се реконструира практически цялата орнитологична експозиция (Боев 1994), с изключение на старата наредба „Екзотични пойни птици“. Нейното обновяване започва през май 1995 г. Към края на 1989 г. в осъвременената орнитологична експозиция са показани около 400 наши и екзотични, главно непойни видове птици. Обогатяването на експозицията с нови непредставени дотогава

видове става възможно главно за сметка на прибраните във фондовете многобройни препарати от повечето видове. Така по нов съвременен начин е показано многообразието на птиците, тяхното разпространение, систематичното им родство и някои страни от биологията и опазването им. Пренаредената експозиция създава възможност част от голямата зала с птици на II етаж да се използва и за фондохранилище, което е предоставено на отдела „Ботаника“ и заето през 1986 г. от ботанически изсушени хербарни материали. Така само през 1986 г. са събрани над 300 екз. висши растения за новоизграждащата се справочна колекция.

През 1987 г. в НПМ научноизследователската дейност са заключава в 11 предадени за печат научни труда, 1 хабилитационен труд (по минералогия на Св. Петрусенко), 2 научни монографии (Кр. Кумански), а освен тях и 2 научнопопулярни книги и над 30 популярни статии. Сред важните практически резултати от теренните изследвания са и направените в 1987 г. 1008 наблюдения в 384 пункта на речната мрежа, изследването на състава на флората и фауната от експерти от Института по зоология и НПМ, събирането на 18 колекции с над 4000 сбора, въвеждането на данните в информационната система „Биомонитор“ с отчитане на 12 показателя. Установява се, че повечето ни реки са замърсени. Те са далеч зад предела на самопречистването си (Slavov 1987).

До края на 1987 г. богатата лишейна колекция на музея, наброяваща 3343 екз., е обработена и картотекирана от В. Вутов, който наред с това за три години (1987 – 1989) създава единствената в страната дендрологична сбирка (ксилотека), включваща 440 образеца от 44 вида дървета и храсти. Карпологичната колекция се обогатява с нови 77 вида, а като цяло, музейните фондове във всички отдели нарастват с общо 1400 единици. В зала „Птици“ са обновени 9 витрини. Реализирани са 13 задгранични командировки от 7 души. Щатът вече е 29,5 души, 9 от които са учени. Броят на посетителите достига 112 500 души. През същата година се провежда третият заключителен етап от българо-френската палеонтологична експедиция в района на с. Дорково в Родопите (1985 – 1987). В научната си работа сътрудниците на НПМ работят по съвместни международни проекти с Прага, Хавана, Санкт Петербург и Москва. През същата година се съставя и Организационен комитет във връзка с честването на 100-годишнината от основаването на музея. Негов председател е директорът акад. Ив. Костов. С решение на Президиума и Научния секретариат на БАН от 11.11.1987 г. се набелязват проявите за отпразнуването на юбилея – тържествено събрание, юбилейна научна сесия, поканване на чуждестранни учени, отпечатване на изнесените доклади, отпечатване на юбилейни пощенски плик и марка и др.

Подреждането на фойето на II етаж с експозицията от нелетящите бягащи птици и ефектни представители на екзотичната орнитофауна завършва през 1988 г. Така новият облик на наредбата на птиците е вече изграден. През годината музеят

получава като дар 70 подредени ентомологични кутии с общо 5000 екз. пеперуди. По време на управлението на Иван Костов минералогичната колекция на НПМ се обогатява с около 8000 нови образца, основна заслуга за което има Святослав Петрусенко. В сбирките са инвентаризирани 9000 образец, но общо музеят притежава 12 – 13 000. От тях, поради недостатъчна изложбена площ, в експозицията са показани не повече от 2000 екз. Нито една от балканските държави не притежава толкова богата и разнообразна колекция от минерали, открити на нейна територия. Значението на тази колекция на НПМ следва да се прецени и от гледна точка на следните обстоятелства. Повечето от изчерпилите своите запаси рудници в България вече са закрити и ликвидирани. От там повече образци няма как да постъпят. Много от останалите образци са събрани от достъпни някога, но не и днес находища, като терени, залети от водите на язовири, ликвидирани минни разработки, оставени и рекултивирани кариери и др. Гостуващи учени от Германия, Франция, Япония, Русия, Чехия и др., запознали се с колекцията, са дали своята най-висока оценка за нейната научна и образователна стойност (Petrusenko 2010).

Научната продукция възлиза на 18 труда, а щатът на музея – на 30,5 души. БАН отпуска за издръжката му 177 400 лв. при годишна посещаемост от 122 120 души, т.е. реалният разход за еднократното посещение на музея от един посетител е възлизал на около 1,45 лв. от държавната субсидия.

От изложеното дотук става ясно, че продължилият 14 години период на възстановяването на музея като самостоятелна научноизследователска и културно-просветна национална институция е сложен, изпълнен с трудности и предизвикателства процес, който, в крайна сметка, довежда до неговото пълно утвърждаване като учреждение с безспорен национален и международен авторитет.

През м. април 1989 г. дългогодишният директор на музея акад. Иван Костов отстъпва поста си на ст.н.с., к.б.н. (дн. доц. д-р) Красимир Кумански след спечелен конкурс. На него се възлага организирането и провеждането на официалното честване на 100-годишнината от учредяването на Националния природонаучен музей (м. октомври 1989 г.).

ЛИТЕРАТУРА

- АЗМАНОВ, И., 1979. Да представяме България добре. *Орбита*, бр. 10 (531)/10.03.1979, с. 2.
- АНОНИМ., 1982. Седмица на лечебните растения – Изложба. *Отечествен фронт*, бр. 11371/ 07.06.1982.
- АНОНИМ, 1983. Кристал с тегло 400 килограма. *Вечерни новини*, бр. 161/11.07.1982.
- АНОНИМ., 1984. Експедиция „Кабо Делгадо’83“. *Природа и знание*, №2, с. 18 – 20.

- АНОНИМ, 2010. [Палеонтологически музей на Софийския университет „Св. Климент Охридски“]. At: <http://bulgarianpaleoworld.com/content/view/19/41/lang.bg/>
- АНОНИМ., 1975. Първата пещерна дисертация в България. *Ехо*, бр. 24/13.06.1975.
- АНОНИМ., 1978. В мире кристаллов. *Курорты Болгарии*, №2, с. 16 – 17.
- АНОНИМ., 1982. Седмица на лечебните растения – Изложба. *Отечествен фронт*, бр. 11371/ 07.06.1982.
- БЕРОН, П., 1985. Ние, зоолозите ... *Ехо*, бр. 10/08.03.1985, с. 1, 4.
- БЕРОН, П. 1986. *Пет месеца в Нова Гвинея*. Земиздат, София, с. 1 – 175.
- БОЕВ, З. 1994. Националният природонаучен музей през годините. – *Природа*, БАН, №3, с. 88-94.
- БЪЧВАРОВА, Р., 1983. Бърза да си отидат. *Поглед*, бр. 27/04.08.1983
- ВАЧЕВА, С., 1974. Световен авторитет в геоложката наука. *Орбита*, бр. 1/05.01.1974, с. 14.
- ВЛАДЕВ, П. 1983. Успешна година за българската зоология. Експедиция „Мозамбик’83“. *Вечерни новини*, бр. 305/ 30.12.1983, с. 6.
- ГЕНОВ, Н., 1985. Гигантските гущери от Лабиринтната пещера. *Отечество*, №14, с. 42 – 43.
- ДОБРЕВ, Х., 1977. „Истинско събитие за палеонтолозите“. – в. *Труд*, бр. 97 (9434)/27.04.1977, с. 2.
- ЗЛАТАРСКИ, В., 1983. Българската експедиция “Мозамбик’ 83”. – в. *Орбита*, бр. 48, с. 9 – 10.
- КАРАПАНЧЕВ, А. 1986. Да „препарираш“ растение. Запознанство с една уникална лаборатория. *Средношколско знаме*, бр. 18/ 27.05.1986.
- КОСТОВ, И. 1975. Лунен реголит – скъп дар от академията на науките на СССР. *Списание на БАН*, №1, с. 67 – 68.
- КОСТОВ, И. 1984. 95 години Национален природонаучен музей. *Списание на БАН*, №2, с. 86 – 92.
- КРУМОВ, Р., 1984. Отново в Хималаите. *Отечествен фронт*, бр. 11952/29.08.1984.
- КУМАНСКИ, К., 1985. *Фауна на България*. Том 15: Trichoptera, Annulipalpia. София, Издателство на Българската академия на науките. с. 1 – 243.
- КУМАНСКИ, К., 1988. *Фауна на България*. Том 19: Trichoptera, Integripalpia. София, Издателство на Българската академия на науките. с. 1 – 354.
- ЛИКОВА, Ю. 1985. Експозиция от лишеи. *Отечествен фронт*, бр. 12 048 /11.01.1985.

- ЛИКОВА, Ю. 1986. „Аметист“ превръща кристалите в накити. *Отечествен фронт*, бр. 12 532/ 24.11.1986.
- ЛИКОВА, Ю. 1987. Булевард „Руски“ N 1: Болките на стария музей. *София*, №4, с. 12 – 13.
- НЕЙКОВСКИ, П. 1976. Експедиция „Странджа’76“. *Ехо*, бр. 37/ 1976 г., с. 1.
- ПЕТРУСЕНКО, С. 1989. Развитие на минераложките колекции във фонда на Националния природонаучен музей. *Historia naturalis bulgarica*, №1, с. 14 – 21.
- ПЕТРУСЕНКО, С. 2010. Докладна записка. Относно: застрашеност на минераложките експозиции в Националния природонаучен музей. 16.12.2010, с. 1 – 4.
- ПОПОВ, В. 1984. Динозаври в България? *Ехо*, бр. 43/26.10.1984, с. 2.
- ПОПОВ, 1991. Ентомологичните колекции на Националния природонаучен музей при БАН. *Historia naturalis bulgarica*, №3, с. 23 – 36.
- ПОПОВА, Л., 1975. Националният природонаучен музей. *Работническо дело*, бр. 230/18.08.1975.
- ПЪГСЛИ, К., 1975. Писмо от сърцето на Нова Гвинея. *Ехо*, бр. 51/19.12.1975.
- СВИНТИЛА, Н. 1982. Пътешественици по дух. *Вечерни новини*, бр. 130/ 04.06.1982 г., с. 4.
- СВИНТИЛА, Н. 1983а. В царството на смълчаната природа. *Вечерни новини*, бр. 106/ 06.05.1983.
- СВИНТИЛА, Н., 1983б. В тропиците на Мозамбик. Българска експедиция „Кабо Делгадо’83“. *Вечерни новини*, бр. 134/10.06.1983.
- СЛАВОВ, К., 1987. Кой мъти водата в българските реки? *Космос*, №5, с. 17-19. [Интервю с хидробиолога ст.н.с., д-р Йордан Узунов].
- СТОЯНОВ, Г. 1985. Послание от историята. Вековете разкриват своите тайни. *Ехо*, бр. 29 (1278)/ 19.07.1985, с. 2.
- ЯНКОВ, В. 1977. В търсене на природните тайни. Познавате ли столичните музеи? *Вечерни новини*, бр. 7848/ 10.05.1977, с. 4.
- PETRUSENKO, S. 1994. Bulgaria. In: Petersen, O.V. (Hrsg.). World Directory of Mineral Collections. Tucson, pp. 57 – 61.

REFERENCES

- AZMANOV, I., 1979. Let's present Bulgaria well. *Orbita*, 10 (531)/10.03.1979, p. 2. (in Bulgarian).
- Anonymous., 1982. Medicinal Plants Week – Exhibition. *Otechestven Front*, 11371/ 07.06.1982. (in Bulgarian).
- ANONYMOUS, 1983. Crystal weighing 400 kilograms. *Vecherni Novini*, 161/11.07.1982. (in Bulgarian).

- ANONYMOUS, 1984. Expedition "Cabo Delgado'83". *Priroda i Znanie*, no.2, pp. 18 – 20. (in Bulgarian).
- ANONYMOUS, 2010. [Paleontological Museum of Sofia University "St. Kliment Ohridski"] – <http://bulgarianpaleoworld.com/content/view/19/41/lang.bg/> (in Bulgarian).
- ANONYMOUS, 1975. The first cave dissertation in Bulgaria. *Echo*, 24/13/06/1975. (in Bulgarian).
- ANONYMOUS., 1978. In the world of crystals. *Kurorti Bolgarii*, no.2, pp. 16 – 17. (in Russian).
- ANONYMOUS., 1982. Medicinal Plants Week - Exhibition. – Otechestven Front, 11371/ 07.06.1982. (in Bulgarian).
- BERON, P., 1985. We Zoologists – *Echo*, 10.08.03.1985, pp. 1, 4. (in Bulgarian).
- BERON, P., 1986. *Five months in New Guinea*. Zemizdat, Sofia, pp. 1 – 175. (in Bulgarian).
- BOEV, Z. 1994. The National Natural History Museum over the years. *Priroda*, BAS, no.3, pp. 88-94. (in Bulgarian).
- BACHVAROVA, R., 1983. They were in a hurry to leave. *Pogled*, 27/04/08/1983. (in Bulgarian).
- VACHEVA, S., 1974. World authority in geological science. *Orbita*, 1/05/01/1974, p. 14. (in Bulgarian).
- VLADDEV, P. 1983. A successful year for Bulgarian zoology. Expedition "Mozambique'83". *Vecherni Novini*, 305/ 30.12.1983, p. 6. (in Bulgarian).
- GENOV, N., 1985. The giant lizards of Labyrinth Cave. *Otechestvo*, no.14, pp. 42 – 43. (in Bulgarian).
- DOBREV, H., 1977. "A real event for paleontologists". *Trud*, 97 (9434)/27.04.1977, p. 2.
- KARAPANCHEV, A. 1986. To "prepare" a plant. An introduction to a unique laboratory. *Srenoshkolsko Zname*, 18/ 27.05.1986. (in Bulgarian).
- KOSTOV, I. 1975. Lunar regolith – a precious gift from the Academy of Sciences of the USSR. *Spisanie na Balgarskata Akademiya na Naukite*, no.1, pp. 67 – 68. (in Bulgarian).
- KOSTOV, I. 1984. 95 Years National Museum of Natural History. *Spisanie na Balgarskata Akademiya na Naukite*, no. 2, pp. 86 – 92. (in Bulgarian).
- KUMANSKI, K. 1985. *Fauna of Bulgaria*. Volume 15: Trichoptera, Annulipalpia. Sofia, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences. pp. 1 – 243. (in Bulgarian, English summary).
- KUMANSKI, K. 1988. *Fauna of Bulgaria*. Volume 19: Trichoptera, Integripalpia. Sofia, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences. pp. 1 – 354. (in Bulgarian, English summary).

- KRUMOV, R., 1984. Again in the Himalayas. *Otechestven Front*, 11952/29.08.1984. (in Bulgarian).
- LIKOVA, Y. 1985. Lichen exposure. *Otechestven Front*, 12 048 /11.01.1985. (in Bulgarian).
- LIKOVA, Y. 1986. "Amethyst" turns crystals into jewelry. *Otechestven Front*, 12 532/ 24.11.1986. (in Bulgarian).
- LIKOVA, Y. 1987. Boulevard "Ruski" N 1: The Pains of the Old Museum. *Sofia*, no.4, pp. 12 – 13.
- NEJKOVSKI, P. 1976. Expedition "Stranja'76". *Echo*, 37 (?-40)/ 1976, p. 1. (in Bulgarian).
- PETRUSENKO, S. 1989. Development of mineralogical collections in the holdings of the National Museum of Natural History. *Historia naturalis bulgarica*, no.1, pp. 14 – 21. (in Bulgarian, English summary).
- PETRUSENKO, Sv. 1994. Bulgaria. In: *Petersen, O.V. (Hrsg.). World Directory of Mineral Collections*. Tucson, pp. 57 – 61.
- PETRUSENKO, St. 2010. Report note. Subject: endangerment of the mineralogical exhibits in the National Museum of Natural History. 16.12.2010, pp. 1 – 4.
- POPOV, V. 1984. Dinosaurs in Bulgaria? *Echo*, 43/26.10.1984, p. 2.
- POPOV, A. 1991. The entomological collections of the National Museum of Natural History at the BAS. *Historia naturalis bulgarica*, no.3, pp. 23-36. (in Bulgarian, English summary).
- POPOVA, L., 1975. The National Natural History Museum. *Rabotnichesko Delo*, 230/18.08.1975.
- PUGSLEY, K., 1975. A letter from the heart of New Guinea. *Echo*, 51/19.12.1975. (in Bulgarian).
- SVINTILA, N. 1982. Spirit Travelers. *Vecherni Novini*, 130/ 04.06.1982, p. 4. (in Bulgarian).
- SVINTILA, N. 1983a. In the kingdom of silent nature. *Vecherni Novini* 106/ 06.05.1983. (in Bulgarian).
- SVINTILA, N., 1983b. In the tropics of Mozambique. Bulgarian expedition "Cabo Delgado'83". *Vecherni Novini* 134/10.06.1983. (in Bulgarian).
- SLAVOV, Kr., 1987. Who Muddies the Water in Bulgarian Rivers? *Kosmos*, no.5, pp. 17 – 19. (in Bulgarian).
- STOYANOV, G. 1985. Message from history. The ages reveal their secrets. *Echo*, 29 (1278)/ 19.07.1985, p. 2. (in Bulgarian).
- YANKOV, V. 1977. In search of natural secrets. Do you know the capital's museums? *Vecherni Novini*, 7848/ 10.05.1977, p. 4. (in Bulgarian).
- ZLATARSKI, V., 1983. The Bulgarian expedition "Mozambique'83". *Orbita*, no.48, pp. 9 – 10.

**THE NATIONAL MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AT THE BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES – 14 YEARS
OF RECONSTRUCTION UNDER THE LEADERSHIP
OF AKAD. PROF. DR IVAN KOSTOV (1974 – 1988)**

Abstract. With the restoration of its legal independence in 1974, a new stage in the development of the National Museum of Natural History began. From 1974 to 1988, it was led by the noted mineralogist Acad. Prof. Ivan Kostov. Part of the geological, paleontological, botanical and soil collections that were taken out in 1947 have been returned to the museum and its multidisciplinary natural science (and not only zoological) character is restored. From the “Museum” Section of the former Zoological Institute, it became the National Museum of Natural History, which fully lives up to its name. The enrichment of the collections, the construction of new departments and expositions, the growth of the state, the first expeditions in the country and abroad to collect natural specimens and the expansion of its international contacts are presented. His active and versatile work for the natural science education of the population and the importance of the museum as a cultural institution until the last but one year (1989) of the totalitarian rule of Bulgaria are shown.

Keywords: Museology; History of Natural History; Natural Science Collections; Natural History; Museum Collections and Expositions; Natural Sciences

✉ **Prof. Zlatozar Boev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-8049-7509

National Museum of Natural History, Bulgarian Academy of Sciences,
1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: boev@nmnhs.com; zlatozarboev@gmail.com